

Skupaj smo močnejši

Intervju z Majdo Cajnko

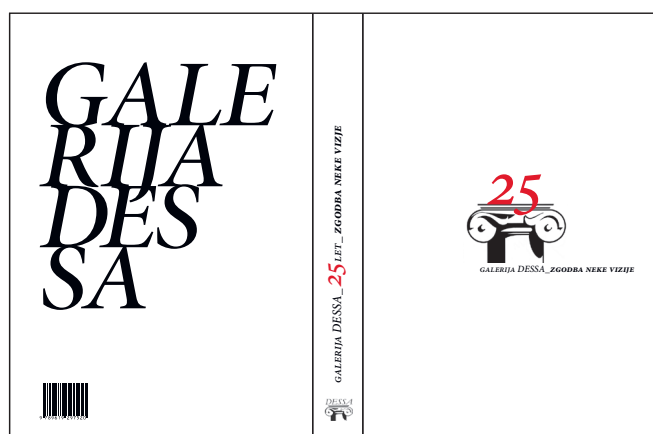
Pogovarjali sta se Polona Filipič Gorenšek in Špela Nardoni Kovač



© Andrej Hrausky

Majda Cajnko (1951) je bila skupaj z Andrejem Hrauskym, obenem tudi svojim življenjskim partnerjem, več desetletij ena od osrednjih osebnosti slovenske arhitekturne scene. Leta 1976 je diplomirala na Fakulteti za arhitekturo in nato delovala kot samostojna arhitektka. Leta 1982 sta z Andrejem Hrauskym prevzela vodenje Trajne delovne skupnosti samostojnih kulturnih delavcev, v kateri so bili povezani samostojni arhitekti, ki so si v socialistični Jugoslaviji izborili status samostojnih kulturnih delavcev. Na podlagi delovanja omenjene skupnosti se je porodila tudi ideja o arhitekturni galeriji DESSA, ki je danes ena najstarejših tovrstnih ustanov v Evropi. Odprta je bila leta 1989, prostore zanjo pa je oblikoval takrat že mednarodno uveljavljeni arhitekt Boris Podrecca, ki je deloval na Dunaju. Stiki s tujino in tujimi arhitekti so bili takrat zelo pomembni, sodelovanje s Podrecco je pripomoglo k mednarodni prepoznavnosti galerije. Sledila je vrsta gostovanj v tujini, številni svetovno znani arhitekti, tudi kasnejši dobitniki Pritzkerjeve nagrade, so razstavljali v DESSI. Obiski uveljavljenih tujih arhitektov so pomembno vplivali na razvoj sodobne slovenske arhitekture, ki je tako prišla v neposreden stik z najaktualnejšimi trendi razvoja svetovne arhitekture. Pri tem je posebno vlogo odigrala Fundacija Mies van der Rohe iz Barcelone, ki vsako drugo leto podeljuje nagrade za najboljše arhitekturne dosežke v Evropi. Med kongresom UIA v Barceloni leta 1996 je bilo odločeno, da podeljevanje nagrad razširijo tudi na prihodnje članice Evropske unije. Takrat je na predlog Kennetha Framptona fundacija k sodelovanju povabila Andreja kot strokovnjaka za vzhodno Evropo. Svojo nalogo je uspešno opravil, saj je bil član žirije dvakrat (1996, 1998). Leta 2001 se je nagrada preimenovala v nagrado EU za sodobno arhitekturo, imenovan je bil svetovni odbor, v katerem je sodelovalo 16 evropskih arhitekturnih institucij, med njimi tudi DESSA – kot edina zasebna arhitekturna galerija in edina iz nekdanje vzhodne Evrope. Ta položaj je omogočil promocijo sodobne slovenske arhitekture, saj so naši arhitekti lahko konkurirali za nagrado. Nova znanstva so DESSI omogočila, da je po osamosvojitvi Slovenije pripravila vrsto razstav sodobne slovenske arhitekture po vsem svetu. V najplodovitejšem obdobju je povezovala tudi 170 arhitektov. Majda Cajnko in Andrej Hrausky sta galerijo DESSA z upokojitvijo leta 2013 predala mlajši ekipi, podjetje Arhé (podjetje, preko katerega so poslovali člani DESSE, op. ur.) pa je bilo s spremembo sistema in družbenih potreb ter svetovno gospodarsko krizo najbolj smiselno zapreti.

Leta 2014 sta Majda Cajnko in Andrej Hrausky za 25 let vodenja galerije DESSA prejela Plečnikovo medaljo. Ob tej priložnosti sta pripravila Zgodbo neke vizije, obsežen almanah o delovanju galerije.



»Da, v sedemdesetih letih je bila prisotna ta svoboda, ta želja, da bi nasprotoval nesmiselnim ureditvam, pa čeprav formalnim.«

Galerija DESSA je središče arhitekturnega dogajanja v Sloveniji že od leta 1989. Še se spominjam televizijske novice o njeni ustanovitvi.

DESSA je bila ustanovljena kot trajna delovna skupnost samostojnih arhitektov. Zato tudi takšno ime.

Trajna delovna skupnost je bila tudi njena formalna oblika?

Tako je. Omogočil nam jo je tedanji zakon o samostojnih kulturnih delavcih. Do takrat so samostojni arhitekti delovali v okviru Društva arhitektov Ljubljane. Slednje je imelo pogodbo z zavodom za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Seveda pa je bilo delo samostojnih arhitektov omejeno, predvsem na interierje, grafično oblikovanje, sejme. Vse projekte, za katere je bilo treba pridobiti gradbeno dovoljenje, so prevzela večja državna podjetja.

Projektivna podjetja so imela takrat popolnoma drugačen status, tam so se risali načrti in te so vedno podpisali odgovorni projektanti. Mladi so bili vključeni kot pripravniki. No, potem so prišle krize, že v osemdesetih letih. Samostojne arhitekto so najemali tudi v podjetjih, da smo na primer snovali idejne načrte. Plačevali so nas prek avtorskih pogodb. Ob novi krizi pa so avtorske honorarje za zunanje sodelavce ukinili oziroma zelo omejili. Takrat nas je v okviru Društva arhitektov Ljubljana delovalo okrog 40 samostojnih arhitektov.

Rekli smo si, da je nekaj treba narediti, saj je bil status nemogoč. Svobodne poklice je bilo treba sistemsko urediti. Komite za kulturo, ki mu je predsedoval Matjaž Kmecl, je ravno pripravljala zakon o kulturnih delavcih, a je veljalo mnenje, da arhitekti sem ne sodijo. Arhitektura je po takratni zakonodaji spadala pod gradbeništvo, ki pa samostojnih poklicev ni poznalo.

Komite za kulturo bi skupaj s kulturno skupnostjo danes ustrezal organu ministrstva za kulturo. Komite je imel šest zaposlenih, kulturna skupnost pa okrog štirideset. Svetovali so nam, naj v parlamentu, ko bodo obravnavali zakon, državnemu zboru postavimo vprašanje, ali arhitekti sodimo med kulturne delavce. Ampak tja so lahko šli le izvoljeni delegati.

In v tem duhu Andrej Hrausky reče: »Dobro, potem pa gremo v parlament.« Z veliko iznajdljivosti in sreče je prišel na to zasedanje državnega zbora. Predsednik skupščine je bil takrat Vinko Hafner. G. Humar je razložil predlog zakona in vprašal, ali ima kdo še kakšno vprašanje. Andrej Hrausky takrat dvigne roko in se predstavi kot glasnik tistih, ki jih ta zakon prizadeva. Vinko Hafner pomenljivo reče: »Pozdravljam stik z bazo. Postavite vprašanje.« Andrej vpraša: »Ali mislite, da je Partenon na akropoli v Atenah kulturno delo?« Arhitektura kot kultura. »Seveda, jasno.« »Ali je njegov ustvarjalec, to se pravi, arhitekt, ki ga je zasnoval, kulturni delavec ali ne?« »Seveda.« Takrat smo arhitekti postali kulturni delavci.

Zakon je predvideval tudi obliko trajnih delovnih skupnosti (TDS), nekakšnih zadrug, zato smo takoj po sprejetju zakona lahko ustanovili TDS DESSA. Društvo je bilo krovna organizacija, TDS DESSA pa oblika pravne osebe. Z drugimi smo torej lahko poslovali tako, da smo se združili. Na začetku nas je bilo članov DESSE 38, imeli smo skupni račun, ki je bil odprt na SDK-ju, izdajali smo račune v imenu TDS DESSA, in ko je prišel denar, smo ga posameznim članom nakazali kot avtorski honorar. TDS DESSA je delovala od leta 1982 do 1992, ko smo se morali preformirati v zavod.

Z novo državno ureditvijo, neodvisno Slovenijo, so se stvari reformirale. Delovne skupnosti so se ukinile. Zakon se je spremenil, in kulturne, neproizvodne oziroma neprofitne dejavnosti so se morale organizirati kot zavodi, profitne pa kot d.o.o.-ji.

Takrat smo morali ločiti DESSO na zavod in podjetje Arhé, ki smo ga ustanovili kot profitno projektantsko organizacijo. Vodili smo dvojno računovodstvo in imeli še več dela z birokracijo.

Vse se je torej začelo z društvom DAL. V DESSO pa ste se povezali tisti, ki ste se odločili, da ne želite projektirati v večjih podjetjih.

Da, to so bila tista posthipijevska leta, mladi smo bili bolj aktivistični. Iskali smo nove možnosti. Ena takšnih akcij je bila tudi »Uredimo si podstrešja«. Z Andrejem sva to delala takoj po diplomah. 18 preureditev podstreh sva

naredila. Slovenci smo bili vedno nagnjeni k samograditeljstvu in mi smo to na neki način nadaljevali in si izdelali vse sami. Danes študentje rečejo: »Sami smo naredili paviljon!« To smo mi delali že pred štiridesetimi leti. Slovenci pa so to delali ves čas.

Majda, diplomirali ste leta 1976?

Da, v sedemdesetih letih je bila prisotna ta svoboda, ta želja, da bi nasprotoval nesmiselnim ureditvam, pa čeprav formalnim. Svojo pripravniško dobo sem po diplomah opravljala v podjetju LUZ. Takrat sem ugotovila, da ne morem delovati znotraj organizacije, kjer so se včasih stvari delale samo zato, da so se delale. S takšnim načinom delovanja se absolutno nisem strinjala.

Po zaključenem pripravništvu so mi ponudili službo, a sem rekla le: »Hvala lepa!« In sem šla. Bila sem samostojna, delali smo natečajne projekte, interierje, prenavljali podstrešja, organizirali sejme, se ukvarjali z grafiko. Z vsem, kar je pač prišlo.

Sta takrat z Andrejem delala sama ali sta bila v kakšni večji skupini?

Midva sva delala sama. Takrat se je po večini delalo v manjših skupinah. Oba sva bila tudi pri redakciji revije AB, kjer smo ohranjali teoretični diskurz o arhitekturi in se o tem tudi veliko pogovarjali. Na fakulteti za arhitekturo takrat tega diskurza žal ni bilo.

Torej se je takrat skupina 40 arhitektov in arhitektk odločila, da ubere drugačno pot?

Tako je. Ampak nekdo je moral vse skupaj poganjati naprej, in kdo naj bo to? Tisti vendar, ki si je to zamislil, kajne? In pravzaprav sva si to zamislila midva z Andrejem. In sva rekla: »Lotiva se tega za nekaj časa, pa bomo videli, kako bo šlo.« Ker je bil sedež TDS DESSA v prostorih društva, sem se zaposlila tudi kot tajnica društva (DAL) in tajnica zveze (ZDAS). Bila sem sama in ves dan sem preživela v službi, zvečer pa sva doma z Andrejem debatirala o tem.

DESSA je torej zaživela z vama, društvo DAL pa je bilo ustanovljeno že prej?

Ko smo TDS DESSA ustanovljali, je bil predsednik društva Dušan Blaganje. Društvo je imelo takrat sedež na Erjavčevi ulici v Ljubljani. Ena soba in nič drugega. Ugotovili smo, da potrebujemo večje prostore. Akcija iskanja je potekala skupaj z društvom. Želeli smo vzpostaviti tudi galerijo, saj smo bili vendar kulturni delavci. Društvo seveda ni imelo denarja, pa tudi interesa ne. TDS DESSA je prostore na Židovski stezi 4 našla s pomočjo Alenke Sfiligoj, ki je v hiši stanovala. Pred tem je v teh prostorih delovala kolesarska



S Hansom Holleinom, Borisom Podrecco, Frankom Gehryjem, Christianom de Portzamparcem s soprogo in Vladimirjem Šlapeto (leži) na podelitvi Pritzkerjeve nagrade Fumihiku Makiju v Pragi – junij 1993



S Petrom Zumthorjem in Wielom Aretsom na podelitvi nagrade Miesa van der Roheja Zumthorju v Barceloni – maj 1998



Z Alvarom Sizo v Portu – oktober 2006



Z Dietmarjem Steinerjem, Kazuyo Sejima in Robom Docterom v Barceloni – maj 2003

zveza, večinoma so bili zaprti. Stanovalci hiše niso želeli, da bi bil tu še en bife, in so podprli idejo o galeriji. Prostor je bil last mesta. Podali smo vlogo in prostore dobili v najem, z izjavo: »Ampak od nas ne morete pričakovati nobene finančne pomoči.« Odločili smo se, da uredimo galerijo in pisarno. Vprašanje je seveda bilo, kako prostor urediti, ali bolj začasno, ad hoc, ali trajno. In odločili smo se, da moramo, če smo arhitekti, imeti arhitekturno kakovostno urejen prostor, ki predstavlja kulturno poslanstvo stroke.

Zelo ambiciozno in vizionarsko.

Večina je sicer menila, da je to utopija, nekateri so se odcepili in naredili svojo delovno skupnost, Kardo, ki je hitro propadla. Mi smo v to ugriznili. Želeli smo organizirati natečaj za ureditev prostorov. Imeli pa smo dilemo, kdo naj bo v komisiji. Zato smo se odločili, da bi bilo najbolje, če bi izbrali nevtralnega arhitekta zunaj našega kroga. In z Andrejem nama je prišel na misel arhitekt Boris Podrecca. Leta 1986 sva bila v Parizu na Plečnikovi razstavi, ki jo je postavil. Po odprtju, v gostilni Pri svinjski nogi (Au Pied de Cochon), sva ga vprašala: »Boris, imamo zamisel o galeriji, te morda zanima? Denarja pa seveda nimamo.« Rekel je, da bo premislil in nas poklical. Kasneje je priznal, da mu je bil ta projekt neke vrste izziv – kako urediti prostor galerije za arhitekta. Privolil je, s pogojem, da se mora preureditev izvesti natančno po načrtih. Želel pa je tudi nekoga, ki bo na Dunaju izdeloval načrte. K njemu smo poslali Mateja Vozliča. Boris ga je takoj vpel v svoje projekte. Takrat še ni bilo programov za izris prostorskih risb, Matej pa je risal krasne perspektive za cerkve po Italiji. Tako so načrti za galerijo DESSA nastajali bolj ali manj ob koncih tedna, zunaj delovnega časa. Tudi midva z Andrejem sva na Dunaj hodila ob petkih ponoči in se ob nedeljah vračala. Vse je bilo zelo aktivistično, entuziastično. Nihče ni štel ne ur ne energije. Potem smo v Sloveniji iskali primerne izvajalce. Denarja nismo imeli, tudi posojila nismo mogli dobiti, ker so bile v tistem času investicije v neproizvodne dejavnosti prepovedane. Našli smo mizarja, gospoda Rezarja iz Medvod. V delavnici je imel zelo dobrega mojstra, g. Korla, za katerega ni bila nobena stvar pretežka. Gospod Rezar je za nas velikodušno vzel kredit, ki smo mu ga postopno odplačevali. Dogovor je bil sklenjen.

Neverjetno.

Res je. Tako smo začeli, in potem ko je DESSA nastala, so pričeli prihajati tudi drugi. Kolegi so zapuščali redne službe. Mislim, da smo imeli največ 170 članov. Kasneje, ko so se pričeli ustanavljati d.o.o.-ji, so šli nekateri na svoje. Takrat smo morali ločiti delovanje DESSE od podjetja Arhé, ki smo ga ustanovili za namen delovanja projektantov, ki so bili člani DESSE. Bilo nas je okrog 40. Dobiček iz Arhéja smo dajali v DESSO, da smo lahko vodili dejavnost galerije. Sicer se to finančno ne bi izšlo. Prejemali smo sicer podporo z ministrstva za kulturo, a ta sredstva so bila vedno minimalna.

Leta 2008 pa so se začele spremembe?

Takrat je vse začelo razpadati, da.

Do takrat, do leta 2008, pa je bila DESSA vendarle pomembna gonilna sila stroke?

Seveda. Težko se primerjamo z Muzejem za arhitekturo in oblikovanje, to je javna ustanova, ki dobi določena finančna sredstva, s katerimi oblikuje program. Mi smo morali denar najprej zaslužiti, da smo lahko pripravili program. To je nekaj čisto drugega. Galerija DESSA je torej nastala po načrtih Borisa Podrecca, ki je prostor zasnoval po Semperjevi teoriji – želel je prikazati osnovne materiale, kamen, les, plastiko, tekstil. Vse te teme je izkoristil tudi v izobraževalni namen. Prostor DESSE je reprezentančen, obiskovalcu v njem lahko razložiš, za kaj v arhitekturi gre. Veliko se je govorilo o prenovi prostorov DESSE in o Podrecci, tudi zunaj Slovenije. Takrat smo začeli pripravljati tudi mednarodne razstave. DESSA je bila deveta arhitekturna galerija v Evropi. In ohranila se je kar trideset let.

DESSA je bila ves čas nekakšna hrbtnica arhitekturne stroke v Sloveniji, v Jugoslaviji, pa tudi mednarodno.

Ko smo začeli, smo bili mednarodno kar zanimivi. Prva razstava slovenske arhitekture je bila že leta 1991 v New Yorku. Takrat so bili za nas zelo težki časi, saj je razpadla federacija, Slovenija še ni bila mednarodno priznana, začela se je vojna na Balkanu. Ampak prav zaradi tega smo postali mednarodno zanimivejši. V New Yorku smo tako prvič predstavili sodobno arhitekturo iz vzhodne Evrope. Američani so bili seveda radovedni in so prišli gledat, ali imamo res zidane hiše, mislili so, da živimo v barakah in v gulagih. Tam pa so videli kakovostno arhitekturo, ki je nastala na izročilu Plečnika in Wagnerja.

Kako vam je uspelo priti v New York?

H gospe Danici Purg sta v okviru njene šole za menedžment na Brdu prišla na obisk ameriški profesor in arhitektka, zato je profesorja Janeza Koželja in Andreja Hrauskyja prosila, ali bi lahko gosta popeljala naokrog. Tako smo spoznali gospo Liz Thompson, ki je rekla: »Vi ste pa zelo zanimivi, tole bi morali pokazati svetu.« In potem je po vztrajnem prizadevanju našla National Institute for Architectural Education v New Yorku, kjer je delovala ženska ekipa, ki jo je stvar zanimala! Leta 1991! Odločilno je seveda bilo, da galerija ni zahtevala tam običajnega plačila razstavnine, saj denarja nismo imeli. Organizacija je bila zelo kompleksna, pri nas je bila takrat vojna. Na Dunaju smo čakali na vizum. Same težave. Ampak to je bila prva predstavitev Slovenije, in to v ZDA. Tja je šla cela delegacija z ekipo razstavljalcev. Sedemnajst ljudi.

Z ministrstva za kulturo nas nihče ni imel za mar. Prosili smo za finančno pomoč, ampak nič! Iskali smo sponzorje, le kolega Dešman sta našla sponzorja, Slovenijales, ostali pa nikogar. Ampak v New York je šlo sedemnajst ljudi, in gospa Liz Thompson nas je na letališču pričakala s skupino prijateljev, ki so nosili priponke z napisom »FRIENDS OF DESSA«. Da bi lahko organizirala razstavo, je ustanovila društvo s tem imenom. Rodilo se je dolgotrajno prijateljstvo.

Odprtje razstave 12. novembra 1991 je bilo zelo uspešno, na lokalni televiziji je bilo razglašeno za »odprtje dneva« na Manhattnu. Iz New Yorka je potem razstava s pomočjo te institucije potovala po Ameriki, od San Francisca do Chicaga, in potem še v Kanado ... Odprtja v Albuquerqueju se nam je uspelo tudi osebno udeležiti, Andrej Hrausky in Aleš Vodopivec sta tudi predavala o slovenski arhitekturi. Bilo je veliko zanimanja.

Vse to je bila nekakšna vstopnica v svet velikih.

Da; potem smo začeli v galerijo DESSA vabiti obetavne mlade arhitektke iz tujine. Od Chipperfielda, Aretsa, Souto de Moure naprej. Vsi so imeli v DESSI prve razstave. Vsa ta imena s takratnega svetovnega vrha so že razstavljala pri nas v DESSI ... Vse je potekalo na zelo osebni ravni, vedno smo gostom razkazali mesto, državo, jim vse razložili, jih navdušili za Plečnika in jih kulinarično razvajali. Tako se je dober glas razširil v deveto vas (smeh), čisto preprosto. Skupinskost nas je vedno povezovala. Pripravljali smo pregledne razstave sodobne slovenske arhitekture in tako svetu predstavljali naše arhitekto, in ne samo posameznih izbrancev.

»Skupinskost nas je vedno povezovala. Skupaj smo močnejši. To je dejstvo. In to se je izkazalo tudi s skupnostjo DESSA.«

Ko je nastopil individualizem, se je očitno vse začelo krhati.

Da, leta 2010 se je stvar razletela, potem je šel vsak svojo pot. Značilnost individualizma je, da vsak nastopa le še zase. Nihče ne pomisli, da je morda skupno delovanje močnejše. Namen DESSE je bilo tudi izobraževanje. Imeli smo zelo aktualne razstave, ekskurzije in potem debate o videnem v svetu. Je pa res, da mora takšno skupnost vedno nekdo voditi. Skupaj smo močnejši. To je dejstvo. In to se je izkazalo tudi s skupnostjo DESSA.

Ampak zakaj se je vse to spremenilo?

Ne vem ... Ko je prišla kriza, so šli ljudje, ki so bili pri nas po petnajst let, na svoje. Morda so se šele kasneje zavedeli, da je bilo skupaj morda bolje. V DESSI in Arhéju smo imeli skupno več denarja, s tem smo lahko najeli boljše odvetnike, imeli smo boljše garancije v banki in lahko smo nastopali na javnih razpisih. Vodili smo praktično celotno administracijo, od računovodstva do pogodb, vse je bilo jasno. Arhitekti so lahko delali samo pri projektih, niso se ukvarjali z administracijo. Naročili smo svoje računalniške programe. Obstajalo je zaupanje. Še vedno pa je vsak nastopal kot samostojen avtor.

Se je sprememba zgodila vzporedno z nastopom mlajših generacij?

Takrat se je začel t. i. branding. Tak projekt je bil tudi Sixpack, združenje mladih arhitektov, ki so študirali v tujini – na ta način so se skupaj predstavili. Ker so potrebovali formalni okvir, so prosili galerijo DESSA za pomoč. Vedno smo pomagali. Tudi ta razstava je potovala po vsem svetu. No, oni se niso nikoli počutili kot skupnost, tako kot člani DESSE. Le nastopali so kot paket, kot »brand«.

Kaj vas je gnalo, da ste ohranjali skupnost, da je bil za vas osebni »brand« manj pomemben?

Mi smo pač otroci socializma. Vedno smo živeli v skupnosti, bili smo taborniki, športniki ..., vse stvari so se takrat delale skupaj, vključevali smo se v skladu s svojimi zmoglostmi, veselili smo se tega, da smo sodelovali in nekaj dosegli. Cilj smo dosegli le, če smo delovali skupaj. Med tem, ali nekaj reče eden ali jih to reče sto, je seveda razlika. Tega smo se zelo zavedali. Skupaj smo lahko uspešnejši in tudi širše gledamo. Seveda pa je treba skupnost usmerjati, sicer vse zelo hitro skrene s prave poti.

»Med tem, ali nekaj reče eden ali jih to reče sto, je seveda razlika.«

Organizacija DESSA je bila zelo horizontalna, demokratična, pa vendarle sta imela vidva z Andrejem vajeti v svojih rokah.

Da, bila je tudi odgovornost, ki se je nisva niti zavedala. Včasih so se zgodile tudi neprijetne stvari, tudi med nami, člani. Ampak – rešiš problem in greš naprej!

Ko je nastopila kriza, je šlo vse po zlu. Predvsem je bilo pomembno ohraniti galerijo, ki je pomenila prostor, zbirališče in tradicijo, tudi interier, ki smo ga trideset let skušali vzdrževati. To je vrednota. In ko je skupnost pričela

razpadati in je šel vsak po svoje, je bilo tudi denarja zmeraj manj, delovanje galerije je bilo posledično okrnjeno. Na srečo smo našli mlajše kolegičice, ki so razumele poslanstvo galerije in tradicijo sedaj uspešno nadaljujejo. Pomembno je, da gre stvar naprej. Rušiti je lažje kot graditi.

Ali se z individualizacijo izgublja tudi družbena kritičnost arhitekture? Ko si prepričan, da imaš prav, se ti ni treba z nikomer soočiti ...

To je zelo resen problem. Spomnim se, da smo si, ko smo še kot diplomanti delali natečajne projekte, med sabo vedno pokazali rešitve in o njih razpravljali. Danes svoje predloge vsak skrbno skriva.

Kakšna pa je bila povezava DESSE s Fakulteto za arhitekturo?

DESSE niso prav marali. Ne vem, zakaj. Mislim, da je razlog v tem, da je že prof. Ravnikar ni maral. Arhitekt Podrecca se mu je baje zameril, ko je v Ljubljani sprojektiral interier za Platano in DESSO. Pred tem sta imela prijateljski odnos. Potem pa je prof. Ocvirk kot Ravnikarjev asistent na fakulteti sprva načrtno odstranjeval obvestila o dogajanju v DESSI. No, kasneje so ugotovili, da DESSA Fakultete za arhitekturo ne ogroža. Pri nas je bila že takrat vzpostavljena dokaj bogata knjižnica. Vsakič, ko nas je kdo obiskal, tudi iz tujine, nam je v dar prinesel knjigo, naročenih smo imeli 12 revij ... Študentje so prihajali k nam po literaturo, saj je bila knjižnica na fakulteti že desetletje zaprta. Takrat si večino aktualne strokovne literature dobil prav tu, v DESSI.

Morda je DESSA veljala za zaprt, introvertiran krog arhitektov?

Ne vem, zakaj, vedno so lahko vsi prišli sem, vedno smo bili prisotni v medijih, vse smo obveščali na enak način. Vedno smo bili odprti. Namen DESSE je bil podpreti izmenjavo informacij v stroki, tudi v mednarodnem smislu, za diplomirane arhitektke pa naj bi bila dodaten način izobraževanja, seznanjanja z novimi tokovi, aktualno arhitekturo in dogajanjem. In vedno so bili vzponi in padci, krize: ko smo začeli, je bila kriza, pa kasneje spet, preživeli smo najrazličnejša obdobja.

Zakaj ste se odločili za študij arhitekture?

Andrej, s katerim se pozna že iz gimnazije, je želel biti arhitekt. Mene je pravzaprav zanimalo vse. Moj oče je bil gradbeni tehnik. Tako sem imela z gradnjo opravka že prej, pri očetu sem pomagala risati načrte. In tako sva se skupaj odločila, da greva na arhitekturo. Skupaj sva študirala, ves čas tudi skupaj delala. Vedno sva se dopolnjevala. Andrej je tudi tehnično izredno dobro podkovan. Vse izdelava sama, še danes. Karkoli.

To je vaju način življenja?

Da, to je najin način življenja. Leta 1977 sva si uredila podstreho, vse sva naredila sama. Rekla sva si, to je maketa v merilu 1 : 1. Izziv. Tudi vodovodne inštalacije, ki delujejo še danes, sva izpeljala sama. Človek se dela pač loti sam – in gre.

Pravzaprav sta tim, kajne?

Sva. Ko nekaj delava, je Andrej glavni mojster, z vrtalko, jaz pa sem asistentka. V DESSI pa sva odločitve vedno sprejemala skupaj. Ko je prišla ideja, sva jo skupaj predebatirala. Tudi doma sva skupaj razmišljala o projektih, o DESSI, o razstavah, o vabilih, ekskurzijah, o vsem. Predlogi so bili na začetku vedno bolj utopični. Potem jih premisliš, predebatiraš in izpelješ. Predvsem je bilo pomembno, da smo spoznavali Evropo in se povezovali z njo. Se je pa bilo treba zelo angažirati. Ampak arhitekti veliko znamo in vse zmoremo. Smo multipraktiki.



© Andrej Hrausky

Zadnja, 42. ekskurzija DESSE – v Katalonijo.
V vinski kleti Bell-Lloc biroja RCR Arquitectes – maj 2011

»Brez strasti ni nič.«



© Andrej Hrausky

Zadnji droben primer arhitekture: hišica za ptice iz domače delavnice – december 2021

Tudi razmere, v katerih smo zrasli, so nas nekako izoblikovale. Moral si se znajti. Danes mi gre to potrošništvo strašno na živce – zakaj moraš imeti cele police ne vem česa, npr. slivove marmelade? Včasih smo bili bolj kreativni, ker je bilo na razpolago manj stvari, ker smo bili bolj omejeni.

Ko sva midva opremljala svoje podstrešno stanovanje, sta bila na voljo dva tipa pip za kopalnico. Ena za kad, ena za umivalnik. To je bilo to, konec. Zdi se mi dobro, da si kaj tudi sam zamisliš. Tudi bolj sodobno, bolj trajnostno je tako. V novo smo vedno nekako integrirali, kar je bilo staro in še uporabno.

Ste tako živeli že prej?

Da, zdaj pa je to modno. Ko sem bila otrok, nisem imela praktično nobene igrarice. Kupili so mi samo enega medveda. Tisti je bil moj, ena od sester je imela punčko, za drugo pa sploh ne vem, kaj je imela, nič ...

In vse smo si naredili sami. Iz drv smo si naredili vlakce in jih pobarvali. S sestro sva najbolj uživali, ko sva izdelovali lutke iz časopisnega papirja. Zelo preprosto. Znali sva šivati in plesti in tako sva naredili oblekice. Bilo je veliko ročnega dela. Zdaj tega ni več. Zato je tudi razvoj možganov drugačen.

Kreativnost danes peša.

Verjamem, da imaš lahko le malo stvari iskreno rad. Od tod morda izvira tudi naša ustvarjalnost. Verjetno se razvije že v otroštvu. Pomembno je, v kakšnem miljeju odraščáš in koliko te ta spodbuja.

DESSA je nastala pravzaprav na zelo podoben način. Nekaj si zamisliš, imaš vizijo, in rečeš: »Pa dajmo!« Začneš od začetka, postaviš si oporne točke in greš naprej. Na začetku je vedno vse v oblakih. Entuziazem zelo poveže ljudi, in če nekoga navdušiš, je pripravljen sodelovati in pomagati.

Brez strasti ni nič.

Kaj pa je tista vaša strast zunaj arhitekture, ki vas napolni?

Zelo rada imam drevesa in naravo, morje, glasbo. Najbolj pa prav drevesa. Ta stik s prvinskostjo, z zemljo. Tudi potovanja me napolnijo. Vedno smo kaj raziskovali. Pa spoznavanje ljudi, njihovega razmišljanja. Po naravi sem zvedava, stvari me zanimajo. In težko poslušam, da se nekaj »ne da«.

Z Andrejem sta na svojstven način orala ledino v našem arhitekturnem prostoru.

Res je, včasih so naju gledali, kot da prihajava iz tretjega sveta. Prideš v Italijo in ne vedo, da obstaja Slovenija. Pravzaprav moraš biti zelo samozavesten. Najrazličnejše ljudi srečaš. Tam, kjer ne pričakuješ veliko, se ti vse zgodi, pri ljudeh, od katerih kaj pričakuješ, pa nič.

Zanimivo je, da ste kljub vsemu vedeli, česa nočete. Mogoče niste natančno vedeli, kaj želite, vedeli pa ste, česa nočete.

To pa zagotovo. Vedela sem, da ne želim delati v podjetju, kot je bil LUZ. Takrat sem delala na planerskem oddelku. Tam smo izdelovali projekte in študije, ki so bile večinoma same sebi namen. Medtem ko smo imeli v državi aktualne probleme s stanovanji za mlade, se je tam npr. iskala lokacija za cirkus v mestu. In potem se odločiš, da v takem sistemu nočeš delovati. Poiščeš družbeno bolj odgovoren način delovanja v arhitekturi.

Morda si, če bi imela družino, tega ne bi upala narediti. Glede na to, da sva bila sama, pa je bila to logična in pogumna odločitev, predvsem pa moralna.

Ampak vseeno je obstajala povezanost med dogodki v tistem času (Piranski dnevi arhitekture, revija AB ipd.)?

To je bilo res vse povezano in še danes so to nosilci arhitekturnega toka. Ni bilo veliko ljudi, ki bi se takrat želeli ukvarjati s tem, in tako smo se nekako razporedili.

Kaj pa menite o vprašanju žensk v stroki, ste se kdaj srečali s to tematiko?

Spomnim se, da ste nekoč na volitvah v šali rekli, da potrebujemo ženske kvote!

Me ženske smo bile že v času Jugoslavije zelo emancipirane. Zdaj se mi zdi grozno, da nas spet hočejo postaviti za štedilnik. Ampak takrat sploh ni bilo nobenih razlik. Morda so bili delavci na gradbišču nekoliko presenečeni, če je prišla arhitektka. Pri načrtih pa je bilo vseeno, ali so jih narisale ženske ali moški.

Tudi ko sva bila vpeta v mednarodno sceno, tega nisem nikoli zaznala.

Kako pa sta z Andrejem sodelovala? Bila sta ves čas skupaj.

Andrej je vedno rad nastopal in imel predavanja. Mene to ni veselilo, saj imam tremo. Sem pa zlahka navezovala stike v preddverju. Ko prideš nekam z določenim namenom, je povsem nesmiselno, da tam stoji vsak na svojem koncu. Dobro je, če vzpostaviš stik, prvi korak. In Slovenci imamo s tem včasih težave. Andrej je, ko je pisal, besedilo vedno dal najprej prebrati meni. Super je, če imaš nekoga, ki ti takoj da odziv, te opozori na stvari, ki morda niso jasne ali razumljive.

Kako nama uspeva biti ves čas skupaj? Poslušati se je treba in biti potrpežljiv. Spoštovanje je nujno. Nekateri se sčasoma začnejo dolgočasiti. Midva pa imava, kot je videti, po vseh teh letih še vedno toliko snovi za pogovor (*smeh*).

Delitev dela, kot nekateri pravijo, je pri naju takšna: on dela, kar najbolje zna, jaz pa ga ne silim, naj dela stvari, ki mu gredo na živce. Druga stvar je, če se moški ukvarja s športom in počiva, pa moraš vse sama. To, da nekoga siliš, naj dela stvari, ki jih ne zna ali pri katerih je nespreten, nima smisla. Za niko-gar. Naj vsak dela stvari, do katerih čuti nagnjenje, tistih, s katerimi se muči, pa ne. Ni pomembno, ali gre za žensko ali za moškega – kar osebi leži. Pomemben je enakopraven, spoštljiv odnos človeka do človeka. Čisto preprosto. Tako, kot si želiš, da bi se vedli do tebe, se tudi ti obnašaj do drugih.

V teh letih se tudi ne spreminjaš več zelo. Če se s čim ne strinjam, se umaknem. Ne vtikam se. Vsak ima pravico do samega sebe. Najbolj mi gredo na živce tisti, ki tarnajo okrog sebe in iščejo zunanje krivce. Vsak je zase prvi, naj se najprej pogovori sam s seboj, potem pa naj komunicira še z drugimi. Dokler stvari nimaš razčiščenih sam s sabo, so težave.

S tem, da sta bila v delo polno vključena tudi osebno, ne le profesionalno, sta lahko za DESSO in za slovensko arhitekturo naredila največ.

Morda je res tudi, da težko najdeš koga, ki bi bil tako povezan, polno osredotočen. Vendar sva delala skupaj s kolegi, in upam, da v dobro ljudi in stroke.